

ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЯВИЩЕ

Розглянуто сутність підприємницької діяльності, погляди на визначення цього терміна.

Ключові слова: підприємництво, підприємець, державна підтримка, соціально-економічний розвиток.

The essence of business, looks at the definition of this term have been analyzed.

Key words: the business, entrepreneur, government support, socio-economic development.

Зі здобуттям незалежності Україна стала на шлях докорінних системних перетворень у суспільно-економічному устрої держави. Труднощі перехідного періоду, які невідворотно супроводжують усі сфери суспільного життя, – соціальні, економічні, політичні – відродили в суспільстві індивідуальний підприємницький інтерес, який для окремих громадян став “збудником” осмислення власної здатності до самостійної господарської діяльності з метою отримання прибутку для забезпечення, перш за все, власних потреб і потреб своєї родини.

На сьогодні гостро відчувається потреба в розробці принципово нових моделей суспільно-господарського життя, які повинні не тільки увібрати в себе кращі системні параметри ринкової економіки розвинутих країн світу, але й повною мірою врахувати українські особливості державотворення.

Сутність і зміст підприємництва здавна привертає увагу дослідників. У роботах М. Вебера, П. Друкера, Р. Кантільона, К. Маркса, А. Маршала, Д. Рікардо, А. Сміта, Й. Шумпетера підприємництво розглядається як у загальнотеоретичному, так і в практично-функціональному плані.

Сучасні автори – О. Амосов, В. Бакуменко, З. Варналій, І. Герчикова, В. Гриньова, А. Дегтяр, О. Кірш, О. Кужель, К. Ляпіна, В. Ляшенко, М. Надолішній – розглядають питання щодо формування підприємницького середовища, державних і регіональних програм його підтримки, досліджують окремі фактори сприяння розвитку підприємництва.

Проте наукові спори щодо змісту поняття “підприємництво”, його сутності та співвідношення зі спорідненими термінами ще не можна вважати в повному обсязі опрацьованими.

Метою даного дослідження є поглиблення уявлення про сутність підприємництва та особливості його здійснення.

Підприємництво з точки зору часового періоду його існування в історії людства є молодим явищем. Як системний процес воно виникло в європейських країнах у XVII ст. в якості суспільної реакції на фундаментальні зрушення в розвитку продуктивних сил, що створили базу для історичного стрибка економічної еволюції цивілізації від аграрного до технологічного укладу виробництва суспільно-необхідних матеріальних благ. Провідником цього процесу стало й залишається донині підприємництво, яке є головним провідником процесу економічної еволюції цивілізації та ствердження й розвитку ринкових відносин.

Поняття “підприємництво” надзвичайно містке, бо в ньому переплітається сукупність економічних, юридичних, політичних, історичних і психологічних відносин. Зміст цього поняття формувався протягом значного історичного періоду, змінювався під впливом базисних і надбудовчих інституцій, психології людей.

Існує припущення, що вперше в термінологічний обіг поняття “підприємництво” було введено англійським економістом і банкіром Р. Кантільоном. Розуміючи підприємництво як економічну функцію особливого роду, що пов’язана із відповідним ризиком (невизначеністю обставин), він розглядав підприємця як людину, що здійснює господарську діяльність на засадах невизначеності, яка за певну ціну купує засоби виробництва, щоб виробити продукцію і продати її з метою одержання доходів, і яка, беручи на себе зобов’язання з витрат, не знає, за якими цінами може відбутися реалізація цієї продукції [9].

А. Сміт розглядав підприємця як власника. Його дії в економічному житті, мотивація, поведінка, психологія зумовлені саме тим, що він є власником. А. Сміт зазначав, що підприємець має на увазі лише власний інтерес, переслідує власну вигоду, але іноді він іде до мети, яка зовсім не входила в його наміри. Переслідуючи свої власні інтереси, він часто дєвіше слугує інтересам суспільства, ніж тоді, коли свідомо намагається слугувати їм.

Поширення застосування у практичній діяльності та теоретичних дослідженнях іншомовних, в основному англомовних слів спричинило виникнення та широкий вжиток близьких за значенням термінів: “бізнес” і “підприємництво”. Проте слід бути обережними щодо їх синонімічного використання.

Відомий дослідник В. Гриньова, яка досліджувала ці поняття, зазначає, що бізнес – це комерційна діяльність, яка визначає спосіб існування людини і дозволяє бути йому незалежним у судженнях і прийнятті рішень. В американському вживанні значення слова “бізнес” визначається як будь-яка справа, комерційне або виробниче підприємство, комерційна практика, політика окремого підприємця або цілої фірми [7].

При цьому підприємництво вона розглядає як людську діяльність, спрямовану на організацію та здійснення найсміливіших, важливих і важких проєктів, а підприємця як людину, яка бере на себе ризик,

пов'язаний з організацією нового підприємства, з розробкою нової ідеї, нової продукції або нового виду послуг, пропонованих суспільству. Синонімами слова "підприємництво" є динамізм, ініціатива, сміливість, так як саме підприємництво вивільняє в суспільстві той потенціал, який багато цікавих ідей перетворює на реальність [Там же].

Видатний науковець І. Герчикова також наводить достатньо чітке розмежування понять "бізнес" та "підприємництво". Вона зазначає, що бізнес – більш широке поняття, ніж підприємництво, оскільки до бізнесу можна віднести здійснення разових комерційних угод у будь-якій сфері економічної діяльності, які спрямовані на отримання доходу (прибутку). Це дає підставу для висновку, що не будь-який бізнес є підприємництвом, але будь-яке підприємництво є бізнесом [6].

Ураховуючи інтерес, вигоду як невід'ємний атрибут підприємця, не можна лише ним визначати мотиви його діяльності. Адже в умовах ринкового середовища суб'єктів підприємницької діяльності багато, тому і між ними точиться конкурентна боротьба за кращий результат – прибуток. Одержати його можна лише за умови визначення ефективнішого варіанта використання ресурсів, економічного ризику, новаторських ідей. Це спонукає підприємця застосовувати найкращі якості працівника: творчість, сумлінну працю, організаторські здібності. Намагання виявити себе як особистість у певній сфері діяльності, реалізувати свої ідеї та результати праці, зробити їх надбанням суспільства – це також інтерес підприємця, який відіграє значну роль у житті суспільства, є його рушієм.

Найхарактерніші риси підприємця, які виділяють його з господарюючих суб'єктів, влучно виокремив Й. Шумпетер. Він зазначав, що головною справою підприємця є виготовлення нового блага або нової якості того чи іншого блага; освоєння нового ринку збуту, нового джерела сировини або напівфабрикатів і запровадження нового методу виробництва; проведення відповідної реорганізації. Для того щоб здійснювати постійний пошук нових способів комбінації ресурсів, потрібно, на думку Й. Шумпетера, мати відповідні якості: волю і здібності; виділяти визначальні моменти діяльності, бачити їх у реальному світі; здійснювати вплив на інших результатами успіху, духовною свободою, затратами сил та енергії.

Тобто можна зробити висновок, що підприємець – суб'єкт, що поєднує в собі новаторські, комерційні й організаторські здібності для пошуку і розвитку нових видів і методів виробництва, нових благ та їх нових якостей, нових сфер застосування капіталу. Звідси підприємництво – це особливий вид інтелектуальної діяльності енергійної й ініціативної людини-підприємця, що володіє цілком чи частково певними матеріальними цінностями, що уміло використовує їх для своєї справи та використовує їх для організації, якою він керує [10].

Розвиток вітчизняного підприємництва має своє історичне коріння. Так, ще в XVIII ст. лише на Лівобережжі України проводилося близько 400 ярмарків та понад 700 місцевих базарів. Великі ярмарки, що тривали тижнями і, безумовно, впливали на ціни європейського ринку, відбувалися в Києві, Ніжині, Ромнах, Переяславі, Полтаві та інших містах. Прізвіща українських підприємців – Терещенків, Симиренків, Яхненків – були відомі не лише в Україні, а й за її межами.

З моменту набуття Україною незалежності відбувалось поступове становлення вітчизняного підприємництва як самостійного соціально-економічного явища: збільшувалась мережа підприємницьких структур, з'являлись їх нові різновиди, розширювалась сфера діяльності, формувалась та вдосконалювалась законодавча база.

Слід зазначити, що на сьогодні вітчизняне підприємництво існує і розвивається у складних умовах трансформаційної економіки і зустрічається з безліччю проблем. На зниження життєздатності суб'єктів малого та середнього бізнесу впливають значний податковий тиск, наявність різного роду адміністративних бар'єрів, обмеження фінансово-кредитних ресурсів, слабкість матеріальної, технічної, фінансової, менеджерської та кадрової складової діяльності підприємництва.

Державна політика розвитку підприємництва визначається комплексом державних законодавчих документів, які регламентують основні напрями і форми правового, економічного та організаційного розвитку підприємництва, з урахуванням інтересів держави та суб'єктів господарювання [11].

Підприємницька діяльність є джерелом важливих зобов'язань її суб'єктів перед суспільством та державою, бо, як правило, вона пов'язана з використанням найманої праці, а тому підприємець (підприємство) зобов'язаний організувати свою діяльність таким чином, щоб виконувати вимоги статей 43, 44, 45, 54 Конституції України. Дотримання цих норм є запорукою здійснення бізнесом своєї конституційної ролі – забезпечення соціально-економічного розвитку держави. За будь-яких умов гарантом дотримання конституційних прав найманих працівників має виступати держава [1].

Право громадян на підприємницьку діяльність, його гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави в цій сфері. Юридично і політично держава відповідає перед громадянами та юридичними особами приватного права за свою діяльність у сфері підприємництва. Установлення і забезпечення права громадян на підприємницьку діяльність, поряд з іншими їх правами і свободами, є головним обов'язком держави.

Реальне формування державної політики розвитку підприємництва в Україні розпочалося з прийняттям спеціального закону про підприємництво, що було зумовлено необхідністю відмінити існуюче в законодавстві обмеження (до 1991 р. підприємницька діяльність була заборонена, вважалася кримінальним злочином). Тому 7 лютого 1991 р. Верховною Радою України було ухвалено Закон України "Про підприємництво", який набрав чинності з 1 березня 1991 р. Цей Закон визначав основні правові, економічні

та соціальні засади заняття підприємницькою діяльністю громадянами та юридичними особами на території України [3]. Згідно із Законом України “Про підприємництво” цей вид діяльності здійснюється на основі таких принципів:

- вільний вибір видів діяльності;
- залучення на добровільних засадах до здійснення підприємницької діяльності майна та коштів юридичних осіб і громадян;
- самостійне формування програми діяльності та вибір постачальників і споживачів виробленої продукції, установлення цін відповідно до законодавства;
- вільний найм працівників;
- залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших видів ресурсів, використання яких не заборонено або не обмежено законодавством;
- вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення платежів, установлених законодавством;
- самостійне здійснення підприємцем – юридичною особою зовнішньоекономічної діяльності, використання будь-яким підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

У грудні 1997 р. Верховна Рада України прийняла зміни та доповнення до Закону України “Про підприємництво”, якими було встановлено єдиний перелік видів підприємницької діяльності, що підлягають ліцензуванню (їх перелік скоротили із 112 до 41). Цим Законом було спрощено і впорядковано державну реєстрацію підприємницької діяльності та післяреєстраційні процедури, зазначено, що державна реєстрація проводиться протягом не більше п’яти робочих днів, а єдиним документом для відкриття банківських рахунків і виготовлення печаток є “Свідоцтво про державну реєстрацію суб’єкта підприємницької діяльності” та копія документа, який підтверджує взяття його на облік в органі державної податкової адміністрації [3].

Тим не менше і після внесених поправок Закон України “Про підприємництво” викликає багато запитань з точки зору точності формулювань та відповідності реаліям підприємницької діяльності [5]. Деякі з фахівців вважають Закон України “Про підприємництво” недосконалим через те, що він визнає суб’єктами підприємницької діяльності “юридичні особи, засновані не тільки на приватній, а й на державній і колективній формах власності” [3].

У Законі України “Про державну підтримку малого підприємництва” вперше законодавчо визначено “правові засади державної підтримки суб’єктів малого підприємництва незалежно від форми власності з метою якнайшвидшого виходу із економічної кризи та створення умов для розширення впровадження ринкових реформ в Україні” [2]. Тобто було визнано ключову роль розвитку підприємництва як чинника ринкових реформ.

Господарський кодекс України, що був прийнятий у 2003 р., визначив підприємництво як “самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійснюється суб’єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку” [8].

Згідно з цим законодавчим актом, підприємництво в Україні може здійснюватися в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця. Порядок створення, державної реєстрації, діяльності, реорганізації та ліквідації суб’єктів підприємництва окремих організаційних форм має відповідати Господарському кодексу та іншим законам України. Для громадян та юридичних осіб, підприємницька діяльність яких не є основною, положення Кодексу поширюються на ту частину їх діяльності, що за своїм характером є підприємницькою.

У той же час держава ставить перед підприємцями зобов’язання не завдавати шкоди довкіллю, не порушувати права та законні інтереси громадян і їх об’єднань, інших суб’єктів господарювання, установ, організацій, права місцевого самоврядування і держави. За завдані шкоду і збитки підприємець несе майнову та іншу встановлену Законом відповідальність [Там же].

Указом Президента України “Про стимулювання розвитку підприємницької діяльності в умовах світової фінансової кризи” визначено заходи щодо вдосконалення системи оподаткування; а також заходи щодо підтримки експортних операцій підприємств малого та середнього бізнесу, удосконалення системи фінансово-кредитної підтримки малих і середніх підприємств. Поряд з цим передбачено вживання заходів для проведення технічного регулювання відповідно до стандартів Світової організації торгівлі та Європейського Союзу та ін. [4].

Результати проведеного дослідження є підставою для формулювання таких висновків.

Підприємництво є специфічним видом суспільно-корисної економічної діяльності. Специфічні риси підприємця – це передбачення, наполегливість, ініціатива, авторитет, комунікабельність, вміння приймати ризикові рішення. Підприємництво властиве як фізичним особам, так і юридичним особам усіх форм власності, різних розмірів і організаційних структур.

Підприємництво потребує державної підтримки, тому успішний розвиток підприємницької діяльності в державі можливий при поєднанні ефективного державного регулювання, високого ступеня самоорганізації підприємств і розвинутої інфраструктури підприємництва.

Формування високої, економічно ефективної та соціально відповідальної підприємницької культури є одним з головних завдань, що стоїть перед Україною, визначальною умовою виходу її з економічної кризи.

Література:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – Х. : ТОВ “Одісей”, 2008. – 776 с.
2. Про державну підтримку малого підприємництва : Закон України від 19 жовтня 2000 р. № 2063-III // Уряд. кур'єр. – 2000. – 22 листопада. – С. 13–14.
3. Про підприємництво : Закон України від 7 лютого 1991 р. № 698-XII // ВВР України. – 1991. – № 14. – Ст. 168.
4. Про стимулювання розвитку підприємницької діяльності в умовах світової фінансової кризи : Указ Президента України від 22 червня 2009 р. № 466/2009. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=466%2F2009>
5. Вильчик Д. Ю. “Закон о предпринимательстве” (не научный, но практический комментарий) / Д. Ю. Вильчик. – Х. : Ксилон, 2001. – 36 с.
6. Герчикова И. Н. Менеджмент : [учебник]. – 3-е изд., перераб. и доп. / И. Н. Герчикова. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 501 с.
7. Гринева В. Н. Предпринимательская деятельность: пробелмы, пути решения / [под ред. д-ра экон. наук, проф. В. Н. Гриневой]. – Симферополь : Анаюрт, 1995. – 302 с.
8. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV : коментар. – 2-ге вид. – Х. : ТОВ “Одісей”, 2005. – 896 с.
9. Історія економічних учень : [підручник] : у 2-х ч. / [за ред. В. Д. Базилевича]. – К. : Знання-Прес, 2004-2006. – 1-3 вид. – 345 с.
10. Коротич О. Б. Спільне підприємництво : [навч. посіб.] / О. Б. Коротич, О. М. Колесников. – Х. : УкрДАЗТ, 2004. – 117 с.
11. Орел Ю. Л. Регуляторний вплив територіальних органів влади на розвиток підприємницької діяльності : дис. ... канд. держ. упр. : спец. 25.00.01 “Теорія та історія державного управління” / Ю. Л. Орел. – Х., 2009. – 209 с.
12. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні : національна доповідь / [К. О. Ващенко, З. С. Варналій, В. Є. Воротін та ін.]. – К. : Держком-підприємництво, 2008. – 226 с.

Надійшла до редколегії 30.10.2010 р